

ИСТОРИЯ И КУЛТУРА НА БЪЛГАРИЯ В ДАТИ. ВЪЗРАЖДАНЕ.

Иван Радев, Рагослав Радев, Елена Налбантова, Петко Ст. Петков.

В. Търново, Издателство „Слово“, 1997. 368 стр.

“1840 година. След строежа на църквата “Успение Богородично” в Пазарджик не останали никакви средства за нейното обзавеждане и украсяване. След преговори и срещу гаранция еснафските сдружения, ползващи се с доверие в чужбина, сключили заем от 170 000 гроша при една от виенските банки. Това е първият заем от чужбина, сключен от българи за обществени нужди.”

Цитираният откъс е от с. 106 на новата справочна книга на издателство “Слово” “История и култура на България в дати. Възраждане”. Разказвайки за едно малко събитие от ежедневието на големия български XIX век, този откъс концентрира в себе си обилна информация, касаеща методологическия подход на четиримата автори спрямо практически необозримия хоризонт, прострян зад словосъчетанието “история и култура на националното ни възраждане”. И още нещо – краткословно, но упорито той ни напомня, че всяко разделяне на процесите в пределите на предосвободенското минало на икономически, социални, политически, културни е колкото условно, толкова и рисковано.

Но нека поразсъждаваме върху знанието за възрожденското битие, напирашко от редовете на цитирания по-горе текст. Парите на виенските банки не биха дошли в Пазарджик, ако местните еснафи не разполагаха с най-важния капитал в условията на модерните стопански системи – претижа на сигурен платец. Зад чисто икономическите параметри на споменатия феномен се крие и обстоятелството, че в българското общество вече витае духът на новото отношение към общонационалните културни ценности. Отношение,

свързано с основополагащите постулати на модерността – просвещение и национализъм. Защото парите на виенските банки не са вложени в печеливши търговски операции, а са излети между стените на църквата “Успение Богородично”, за да заговори продуктът, създаден с тяхно посредничество, с гласа на изкуството. И всичко това става под тласъка на набралото инерция църковно движение, под влияние на настойчивото общобългарско желание за съзидане нови средища на духовно общение с извечните ценности на бащината религия, под тласъка на присъщия на просветената личност стремеж да остави след себе си следа някаква индивидуална – храм, фреска, книга, политически обрат.

Споменатият стремеж, скрит зад имената и делата на стотици възрожденски деятели, е стожерът, около който е подредена текстуалната тъкан на новата справочна книга. Без да търсят специални ефекти и силни думи, с краткоречието на едно почти лапидарно изреждане, авторите добросъвестно сглобяват картината на ставащото в пределите на разномерното възрожденско време. Подреждат го хронологически – година по година, месец по месец, ден по ден. И ако приемем, че всички упоменати от тях факти могат да бъдат открити в други книги, в други справочници или по страниците на научната периодика, то самата идея да се разположат тези факти един след друг трябва да бъде приветствана като **продуктивна изследователска находка**. Ще мотивирам мнението си само с три изречения. Разпокъсвайки историческата плът на възрожденската епоха на тематични дялове и проблемни дискурси, често забравяме, че животът по своята същност е многоаспектен и неделим и че най-устойчивият параметър на историческото познание е времето. Времето, което тече така, както е подреден материалът в книгата – дни, месеци, години. Дни, месеци, години, в пределите на които изнурително бавно или главозамайващо бързо се осъществява мъчителното реструктуриране на българското културно и политическо пространство в съответствие с водещите ценности и основополагащите механизми на модерността.

За хронологическия обхват на книгата. Той е мотивиран в предговора, написан от Иван Радев (отговорен редактор на изданието), и обема времето от началото на XVII до 80-те години на XIX век. Изключвайки периода XVII – първата половина на XVIII век от епохата на Възраждането, авторите представят неговите български измерения с мотива, че искат да запознаят просветената си публика с “картината на явленията, които имат преходен, лабораторен характер спрямо корпуса от идеи и форми на Ренесанса у нас” (с. 10). Макар че не споделям този подход, трябва да призная, че съставката на разказаното за XVII и за XIX век категорично показва, че истинският обрат в българското общество е настъпил точно тогава – в динамичното и многоспорно XIX-то столетие.

А XVIII век? Разделен от съставителите на две части – довъзрожденска (първата половина) и възрожденска (втората половина), той кротко стои в преддверието на онова, което наричаме в пълния смисъл на понятието “модерно общество”, без да е отхвърлил обременителните одежди на повечето средновековни структури и стереотипи. При все това смятам, че споменатото разпокъсване на българския XVIII век не е съвсем основателно. Или по-точно – ако за подобно разпокъсване се съдържат основания в областта на литературната история, то извън нея – в стопанската, социалната, демографската – такива основания няма. От гледна точка на общоисторическия процес тенденциите в развитието на българското общество през XVIII век са хомогенни и неразкъсваеми – в посока към бавен, но необратим обрат към структурите на модерността. Ще подкрепя твърдението си с два аргумента – класическия исторически текст на Христо Гандев “Ранно възраждане 1700 – 1860” (1939) – от една страна, и от друга – факта, че българската етническа територия посреща XIX век с над 20 часовникови кули (при около 60 селища от градски тип). Разположена по правило в стопанския център на съответното населено място, часовниковата кула е видим знак на отчетливата колективна потребност да се мери времето поновому – с унифицираните мерки на проспериращата европейска цивилизация – час, ден, ме-

сец, година. Да се подрежда ежедневието – индивидуално и колективно – в съответствие с тези мерки. С мерките на новото време.

По отношение **периодизацията на възрожденската епоха** авторите подхождат двойствено – от една страна, те се придържат към една не много разпространена в българската хуманитаристика периодизационна схема – по векове – “История и култура на България през XVII век”, “История и култура на България през първата половина на XVIII век”, “История и култура на България през втората половина на XVIII век”. От друга страна, те отчитат етапното периодизационно значение на 40-те години на XIX век и поставят там разделителната граница между Ранното и Високото възраждане. Макар и удобен за нуждите на справочно издание, този подход внася известно объркване в представите на читателя.

С пълно основание хронологията на възрожденските събития е доведена до годината 1879. С този свой избор авторите настойчиво ни внушават да поставим условното начало на модерната си история не през пролетта и лятото на 1878, когато Великите сили се съгласяват на картата на Балканския полуостров да се появят две “малки” Българии – Княжество България и Източна Румелия – а през пролетта и лятото на 1879, когато твърде неумело, но много ентузиазизирано българите се нагърбват да поемат управлението на своите две “малки” Българии. Да се периодизира националната история по събития с вътренационално значение, е въпрос не само на правилен методологически избор, но и на колективно достолепие.

За съдържанието на книгата. В съответствие с утвърдените правила на подобен тип издания хронологически подреденият материал е центриран – смислово и визуално – около съответната година. Ако има информация за датата и месеца, с които е свързано дадено събитие, те са посочени пак в хронологически ред.

Събитията – влезли в полезрението на авторите – са обособени тематично в рамките на всяка година. На първо място са представени **основните факти**, касаещи полити-

ческата история на българите и на Османската империя, данни за стопанските процеси, рождени дати на видни възрожденски деятели с кратка анотация за основните им изяви на попрището на обществения живот. Към този раздел се включват съобщения и за онези пътешествия на европейски учени, дипломати, авантюристи по нашите земи, в резултат на които са се появили важни от извороведска гледна точка пътеписи.

Следващият раздел е обърнат с лице към постиженията на **Българското просвещение**. Училища и учебни помагала, просветни организации и училищни инициативи, училищни празници и методически нововъведения се редят систематично и последователно. И ако споменатите смислови компоненти в началото на XVIII в. обемат ред-два от текста на книгата, за годините след 1860-та те изпълват по цяла страница. За да припомним, че културната история на Възраждането трябва да регистрира не само първопоявата на даден тип училище, а да се интересува преди всичко от широтата и дълбочината на размаха, с който светското образование на роден език се превръща в част от ежедневието на мнозинството българи, живеещи през XIX в. в пределите на Османската империя, а и извън нея.

По подобен начин стоят нещата и при следващия раздел, посветен на **църковно-националното движение**. В него балансираното изреждане на факти и обстоятелства е съчетано с кратки цитати от етапни документи и с премерени оценки на по-важните събития. С оглед широко разпространената историографска презумпция за второстепенност на църковно-националните борби, този подход дава възможност за по-адекватен поглед върху събитията. И за осмислянето им успоредно с другите компоненти на възрожденската публичност.

Третата тематична група е озаглавена условно "**Литература**". Тук авторите са били поставени пред трудната задача да отберат водещите заглавия и факти, касаещи развоя на възрожденската книжовност. Справили са се с вещина, зад която прозира опитът, натрупан от Ив. Радев, Р. Радев и Ел. Налбантова при съставянето на ценния справочник

“Енциклопедия на българската възрожденска литература” (В. Търново, 1996).

Към текстовете за всяка година са обособени самостоятелни раздели, посветени на развитието на **възрожденския театър, на архитектурата, на музикалната култура и на изобразителното изкуство**. Подозирам, че при подготовката на тези раздели авторите са срещнали най-много технически трудности, защото данните за развитието на възрожденското изкуство не са систематизирани в същата степен, в която данните за книжовността, за интелигенцията, или за обществено-политическия живот. Съумявайки да надмогнат и това препятствие, четиримата “енциклопедисти” са подбрали добросъвестно повечето от най-значимите факти, свидетелстващи за бавното, но необратимо проникване на новото светоусещане в символния свят на възрожденското изкуство.

Някои специалисти биха оспорили необходимостта от обособяването на последния раздел, свързан с разходката по хронологията на предосвобожденското ежедневие – **читалищното дело**. Аз обаче оценявам споменатото обособяване като находка. Защо? Защото читалището е оня специфичен български феномен, който в най-напрегнатото възрожденско време – третата четвърт на XIX век – събира в своите духовни предели триединението на **просветителския патос** (книгата и вестника), **буйстващия национализъм** (комитетата и конспирацията), **напиращото желание за докосване до присъщите на Новото време игри за възрастни** (театъра и политиката). Тук ще си позволя една знакова аналогия – ако приемем, че часовниковата кула е най-отчетливият символ на ранновъзрожденския устрем на стопанските и социалните измерения на модерността, то трябва да се съгласим с констатацията, че читалището е часовниковата кула на Развитото възраждане, т. е. през третата четвърт на XIX в. читалището е знак за осъществения културен и политически обрат. Най-интересното в случая е, че под една или друга форма както часовниковите кули, така и читалищата са се проврили през лабиринта на времето и с краткословието на свята сладкогласна архаичност в самия край на XX век на-

помнят на българството за неговата неизкоренима жилавост. И за уникалността на културната му идентичност.

За оформлението на книгата. Сполучлива и практична, подредбата на текста дава възможност за относително лесно боравене с данните, съдържащи се в него. Задължителната в подобни случаи игра на шрифтове, символни знаци не е възведена в абсолюти, а е използвана доста умело и премерено. Тя дава възможност да се открият имената на два основни феномена – водещите личности и действията им. Феномени, които по принцип стоят в основата на всяка промяна. Единствената ми забележка по отношение на оформлението е свързана с невъзможността на всяка отделна страница да се проследи за коя точно година става дума. Това обстоятелство малко затруднява боравенето с книгата.

За приложенията, разположени след основния текст. Подсилвайки акцента върху справочния характер на изданието, те определено запълват една празнина в книжнината ни върху историята на възрожденското време. В тях – добросъвестно и прецизно – са изнесени данни за редица важни аспекти на българското публично битие в периода XVII – XIX век – списък на османските султани; списък на войните, свързани с националната ни съдба; списък на въстанията и въстанически прояви; списък на български институции; списък на висше духовенство от български произход; списъци на българи, заемали административни длъжности в държавните структури на Османската империя, на големите европейски и малките балкански страни; списък на чужденци, работили сред българите като просветни дейтели; списък на чужденци, автори на пътеписи за българите; годишен календар на панаирите през Възраждането. Все списъци интересни, полезни и почти изчерпателни.

“История и култура на България в дати. Възраждане”.

Тази книга остана отворена върху бюрото ми в продължение на няколко дни на страница 106. Страницата, която разказва за виенските пари, вложени в зографисването на пазарджишката църква “Успение Богородично”. Размишлявайки върху историческите измерения на този стопанско-културен контакт, седнах да пиша отзив. С други думи – отзовах се на

предизвикателствата, които отпрати към мене едно ново справочно издание върху Възраждането. Или поне на първоначалните му предизвикателства. Защото тази книга често ще се връща върху бюрото ми. За да ми отправя своите нови предизвикателства. За да ми помага в спокойните часове на рутинни занимания или в препускащите мигове на творческо напрежение. Което значи, че ще живее.

А за книгата последното обстоятелство е съществено почти толкова, колкото и за човека.

Вера Бонева

УЧЕБНИК ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК ЗА УЧИЛИЩАТА НА РУСКАТА ФЕДЕРАЦИЯ – ЛИНГВО-МЕТОДИЧЕСКА ОСНОВА

Учебник по български език за училищата на Руската федерация се създава за първи път. Той е част от цял комплекс учебни пособия за курса “Български език. История и култура”. Този комплекс е създаден на основата на авторска програма, разработена от доц. И. В. Платонова и ст. преп. В. Н. Гливинска – преподавателки от катедра “Славянски езици” при Факултета за чужди езици на Московския държавен университет, и доц. М. И. Жила от катедра “Южни и западни славяни” на Историческия факултет при Московския държавен университет.

Комплексът се състои от три пособия: “Учебник по български език” (автори доц. И. В. Платонова и ст. преп. В. Н. Гливинска), “Христоматия по българска литература и странознание” (автор – ст. ас. Л. Велкова от Института за чуждестранни студенти в София) и “Курс по история и култура на България” (автори – доц. Л. И. Жила и к.и.н. П. Е. Лукин).

Учебникът е създаден на базата на “Експериментални материали” към началния практически курс по български език, разработени от авторски колектив при катедра “Славянски езици” (Платонова и Гливинска) по поръчка на Министерството на народното образование на РСФСР през 1990 г.

и одобрени и приети от Експертния съвет на МНО на РСФСР през 1991 г.

Учебникът по български език е предназначен за учениците от горните класове на общообразователните училища, славянските лицей и гимназиите на РФ. Работният вариант на “Учебника” (2-годишен курс на обучение – всичко 272 ч.; по 4 ч. седмично) е апробиран в средно училище № 1126 в гр. Москва (започнато е от X клас).

В своята работа авторите са се стремили да обобщят и използват целия натрупан опит при преподаването на български език на неспециалисти, а също така са взели предвид “специфичните” трудни условия в училище; обучаваните са 14–17-годишни, владеят много добре родния си език, а това е предпоставка за интерференция при изучаването на чужд език; продължителността на общуването между обучаващия и обучаваните е ограничена – само няколко часа седмично; технически средства почти липсват.

Има се предвид и това, че обучението протича не в чуждоезикова среда, а в средата на родния език, където няма жизнена необходимост от комуникация на чужд език.

Учебникът по български език има чисто практическа насоченост. Целта му е да помогне на рускоезичните ученици да овладеят основите на българския език.

Авторите са си поставили следните задачи:

1. Да научат обучаваните да четат, разбират и превеждат на руски език текстове със средна трудност на основата на овладян фонетичен, лексикален и граматичен минимум на българския език.

2. Да развият комуникативната компетентност на ученика, т. е. да го научат да общува в бита и в училищната сфера.

Комуникативната ориентираност, опората на руския език, системният характер при подаване на лексикалния и граматичния материал и принципът на “опростяване” на граматичните средства формират лингво-методическата основа на построяването на учебника.

Принципът на комуникативната насоченост предполага:

- строг, лингвистично оправдан подбор на минимума езиков инвентар, осигуряващ ниво, достатъчно за комуникация;
- оценка на всяко речево произведение или текст от гледна точка на реалното му появяване в естествени условия на общуване;
- построяване на тематиката на учебния материал в строго съответствие със социално-комуникативната роля на обучаваните;
- комуникативност на речевите операции при работа с езиков материал;
- създаване на система за работа поради мотивирана необходимост от общуване на чужд език (№ 2, с. 140).

Принципът на опора върху родния език позволява на учащите по-дълбоко да вникнат в същността на новите граматични структури. Родният език естествено присъства в мисленето на обучаваните и това трябва да се използва умело от преподавателя, когато се обяснява нова граматична тема или ново значение на думата.

Съпоставителният метод при поднасяне на материала е особено ефективен при изучаването на близкородствен език. Така наличието на значителен по обем пласт обща лексика в руски и български език поставя пред обучаваните двойка задача:

1. Максимално да се използва възможността за транспозиция (положителен пренос).
2. Да се изключи нежелателната интерференция (отрицателен пренос).

Опитът при преподаване на български език в руска езикова среда показва, че генетичното родство и близостта на езиците в голяма степен облекчават пасивното овладяване на езика, но по никакъв начин не способстват за активизиране на процеса на говорене. “Приликата” пречи на запомнянето. Трудността при активното овладяване на родствените езици кара преподавателите още в първите уроци да отделят особено внимание на обучението по устна реч. Ето защо от всички принципи, използвани в съвременната методика при

преподаване на чужд език, авторите на “Учебника” смятат за най-важни комуникативната насоченост и опората на родния език. Именно тези принципи са определящи при подбора и организацията на учебния материал, при въвеждането на нова лексика и нови граматични структури, а също и при създаването на системата от упражнения.

В работата над учебника авторите са се ръководили и от общоприетите в родната педагогика принципи на системност и последователност, съзнателност и творческа активност, трайно усвояване на знанията, повторяемост, достъпност, приемственост и нагледност, движение от просто към сложно (№ 3, с. 52). В практиката на преподаване всичките тези принципи са взаимносвързани и взаимнообусловени.

Принципът на нагледност в учебника се реализира преди всичко чрез начина на поднасяне на граматичния материал. Новото граматично явление се илюстрира със схеми и таблици. Използван е също похватът подчертаване, отделяне с големи букви.

Важността на принципите на системност и последователност се изтъква не само от педагозите, но и от психолозите и дори от физиолозите (конкретно И. П. Павлов). За да не се превърне главата на детето в склад, в който то самото не може да намери нищо, е нужна система. Езикът е система и трябва да се преподава като такава в цялото многообразие на съществуващите в нея връзки. Принципът системност и последователност се използва и при подбора и организацията на материала, където урокът е основа за построяването на курса (своеобразна организирана микросистема). Всички нови знания се въвеждат последователно, с опора на вече усвоеното.

Принципът на трайно усвояване на знания е непосредствено свързан с принципите повторяемост, достъпност и приемственост. Авторите са се старали да не претрупват уроците с излишен фактически материал, подбирали са само най-важното, ползвали са достъпен за учащите език. При съставянето на уроците е използвано както “стихийно”, така и планирано повтаряне. На всяко занятие е предвидено наред

с усвояването на новата лексика да се отработва лексика и граматика от предишни занятия.

Принцип съзнателност и активност. Ако всички посочени по-горе дидактически принципи се признават от всички методисти, този принцип предизвиква множество спорове и има както своите последователи, така и своите активни противници. Противниците на този принцип смятат, че децата се научават да говорят доста преди да усвоят граматиката. И затова те смятат за целесъобразно да използват т. нар. пряк метод за преподаване на чужд език, което предполага използване на заучени модели, без опора на системно и съзнателно изучаване на граматика. Този метод широко се използва от българските методисти и намира отражение в създаваните от тях учебници и учебни пособия. Авторите на Учебника високо оценяват този метод, тъй като той позволява бързо и ефективно преодоляване на езиковата бариера, но се смята за неприемлив в условията на отсъствие на чуждоезикова среда, на интерфериращо влияние от родния език и на малък брой аудиторни часове. Автоматичното запомняне се използва частично в първите занятия, когато учениците трябва да запомнят някои конструкции, без да разбират механизма на тяхното създаване. С натрупването на нови знания процесът на обучение става все по-осъзнат, а упражненията добиват все по-творчески характер.

В работата над "Учебника" авторите са се ръководили от принципа от по-просто към по-сложно. Този принцип се реализира и в последователността при поднасяне на граматичния материал, в комплекса от упражнения, където лесно може да се проследи преходът от упражнения с насочено внимание към езиковата форма на изказване към упражнения, където вниманието е съсредоточено върху съдържанието.

Упражненията от първия тип (тренировъчни) доминират в първата част на курса. Тяхната същност се състои в многократно вариантно повтаряне на чуждоезикови форми. Упражненията от втория тип (комуникативни) са релевантни за всички занятия на курса.

За организацията и поднасянето на нов граматичен материал в “Учебника” е използван комбиниран метод. Новите граматични явления са илюстрирани със схеми или таблици, а след това се дава кратка формулировка за съдържанието на дадената структура, правилата на образуването ѝ, функциониране и дистрибуция; цялата тази информация се повтаря в речеви образци и се затвърждава чрез упражнения по модела на формообразуване. Този начин на организиране и презентация на материала позволява да се съедини въвеждането и активизирането на новото явление в единен, неразделен процес така, че напълно да съответства на нуждите за трайно усвояване на знанията.

Съдържанието на уроците. Всеки урок съдържа една единствена лексическа тема и една или няколко граматични.

Текстовете на уроците напомнят драматични произведения – в основата на всеки текст е диалогът, към който са дадени ремарки, описание на мястото на действие. Всички текстове имат едни и същи действащи лица и са представени като сцени от живота им.

След текста се дава речевият етикет по изучаваната тема и допълнителна лексика.

Отделно са показани различията в ударенията при едни и същи думи от руската и българската лексика.

След всеки текст са посочени нови думи и изрази. Съчетанията, в които има непознат граматичен материал, се превеждат цялостно. Глаголите са представени във видови двойки, за да се запомнят лексически, тъй като видовото формообразуване представлява значителна трудност за руските ученици.

В някои уроци са дадени лексико-граматични упражнения. Те са построени на базата на лексиката от новия урок и граматически материал от предишни уроци.

Грамматиката е представена чрез схеми и таблици с малки пояснения. Т. нар. изключения, ако са фреквентни, не се включват. Особено внимание се отделя на съпоставката между граматичните структури в руския и в българския език.

След всяка граматична подтема са дадени упражнения за формообразуване, зададени по модели. Тези занятия се провеждат във фонетичен кабинет или в аудитория с преподавател, но без опора на текста.

Упражненията за функциониране на формите и обобщаване на граматичния материал са комплексни и са дадени в единен блок (постановка, трансформация и т. н.).

С цел да се активира новата лексика и да се затвърди вече усвоената, в края на уроците са дадени задачи, в които освен традиционните въпроси към текста има и творчески, които са насочени към създаването на навици за монологична и диалогична реч.

Упражненията по превод от руски на български език позволяват да се контролира усвоеният материал от урока и развиват навици за преводаческа дейност. Текстът за превод може да бъде в писмен вид или в устен – във фонетичен кабинет.

Учебникът по български език може да се използва както за работа с преподавател, така и за самостоятелно изучаване на езика.

За преподавателите и за желаещите да работят самостоятелно са разработени методически указания.

Превод от руски език: Юлия Коева

ЛИТЕРАТУРА

1. И. В. Платонова, В. Н. Гливинская, Л. И. Жила. Авторская программа курса практического болгарского языка, истории и культуры Болгарии (для средних школ РФ). (Тенденции и проблемы развития упражнений национального образования г. Москвы. Информационно-методический сборник. Выпуск 3. М.: Центр инноваций в педагогике, 1997.

2. Б. Л. Скалкин. Основы обучения устной иноязычной речи. М., 1981.

3. Ст. Кабанов. Методика на обучението по български език. С., Наука и изкуство, 1979.

И. Платонова,
В. Гливинска